

hårda dagar men kan samtidigt icke undertrycka en betraktelse över det meningslösa i de väldiga offer mänskligheten bar fram på krigsgudens altare: "Sedan elden upphört funno segrarna, att de störtats i en olyckans avgrund, endast mindre djup än den, i vilken de slungat sina besegrade fiender. Vår berättelse förtäljer därför den största av mänsklighetens katastrofer alltsedan det gamla romarrikets tillbakagång och fall."

P. H. L.

DIKTEN OCH KRITIKEN.

Det har varit en smula livligt kring frågan om litteraturen och kritiken hos oss den senaste tiden. Debatten började med att Mika Waltari i Uusi Suomi publicerade en jeremiad, som han kallade "Vår litteratur vid skiljevägen". Han gjorde sig här till talesman för tankar av ungefär den art, som präglade de kyrkliga och reaktionära inläggen i den kända rikssvenska litteratordiskussionen senaste år. Uusi Aura, samlingspartiets trognaste IKL-drabant, grep begärligt tillfället att göra ned den moderna litteraturen överhuvud och i samband därmed påvisa huru våra svenska och "marxistiska" kritiker gå hand i hand i arbetet för att förgifta folksjelen. Sedan kom Ajan Suunta med en liten nazistisk variation av temat och lät förstå, att hela vår moderna litteratur ingenting annat är än en kulturell underavdelning av komintern. Men mothugg ha inte heller saknats — på finskt håll har Turun Sanomat sagt sin mening om de fascistiska kulturförnyarna och på svenskt håll har Svenska Pressen anställt sina reflexioner. Av litteraturkritikerna har Kaarlo Marjanen i Uusi Suomi ställt hr Waltari mot väggen och på ett utomordentligt sätt klargjort nödvändigheten av att hävda diktens frihet gentemot politiska eller moraliska ockupationssträvanden.

Det är ingenting att klaga över att frågan om litteraturens frihet och kritikens ansvar åter en gång tagits upp till debatt. På svenskt håll ha vi inte haft något litterärt rabalder sedan 1928, då Bertel Gripenberg, Hagar Olsson och Olof Enckell voro ute i spalterna och växlade några hjärtliga repliker, vilka dock till största delen kommo att gälla det gamla privatgrälet mellan den äldre generationen och modernismen. Nu är frågan om modernismen inte aktuell längre. Den som anno 1936 hade panna att stiga fram och påstå, att Södergran och Diktonius äro ett övergående skede av litterärt okynne, skulle förintas av ett homeriskt löje. För en yngre generation är det modernistiska genombrottet i vår litteratur ett faktum, som den redan helt och hållet införlivat med sitt litterära medvetande. Den har läst Edith Södergran på samma sätt som en föregående generation läste Mörne och Gripenberg och den har bland Sveriges unga diktare funnit många som tala dess eget inre språk. Diskussionen om modernismen är en gång för alla överförd till litteraturhistorien.

Det hot som nu riktas mot litteraturen är av mycket vidlyftigare art än de lätta fåktingarna om litterära skolor. Kampen gäller frågan om dikten skall vara bunden eller obunden av utifrån kommande krav. Censur och bokbål på kontinenten ha också i de nordiska länderna väckt kulturens krypskyttar till aktivitet. Överallt reser man sitt lilla nationalistiska totalitetskrav och förklarar manhaftigt att också kulturlivet i folkgemenskapens namn bör likriktas: vetenskap, konst

och litteratur skola dresseras till att dansa efter ledarnas visselpipor. Till dessa politiska kulturförnyare ansluta sig beredvilligt hjälptrupper från olika håll: kristna reaktionärer, sedlighetshypokondriker, ignoranter och kalkborgare. Och så är skallet i gång. Den moderna litteraturen är onationell och osedlig, den är materialistisk, marxistisk och kulturliberal, den är med andra ord totalt fördärvad och under isen. Kritiken överöser man med samma doftande epitet och varierar dem med anklagelser för ohederlighet. — Och vilka äro då dessa kämpar för det fosterländskt ädla och sanna? Litterärt bildade vårdare av ett nationellt kulturarv, varmhjärtade ivrare för en konstens renässans i kontakt med nationella ideal? Nej, de äro till nittionio procent politikussar, som fiska i grumliga farvatten, personer vilka man med fullt fog kan misstänka för att inte ha den ringaste erfarenhet av det de tala om. Det har alltid visat sig att angreppen på konst och litteratur — det gäller inte bara vår tid — komma från de håll, där man saknar allt sinne för vad skapande konst är och just därför är så mycket bestämdare i sina åsikter om vad konst bör vara.

Det är inte nödvändigt att i en kulturtidskrifts spalter närmare motivera nödvändigheten av att litteraturen såsom all annan kulturverksamhet måste stå skyddad gentemot politiska eller ideologiska normeringskrav. Varje form av censur, varje ingripande utifrån mot diktens frihet är ett intrång på ett livsområde, som tillhör oss alla oberoende av politiska eller moraliska åsikter. Dikten är en tillflykt för det rent mänskliga och måste så förbli om den skall vara värd sitt namn. Det gäller att se upp för alla försök att på den punkten blanda bort korten. Behandlingen av soldaten Svejk får inte hos oss bli något prejudikat för förhållandet mellan litteraturen och statsmakten.

Nu innebär naturligtvis diktens frihet inte att den skall vara skyddad mot kritik, utan endast mot polis-makten. Ser man saken ur kritikens synpunkt har den finska litteraturdebatten trots sin grovkorniga karaktär ett stort intresse och man kan gärna anknyta några reflexioner till det som där sades om kritikerns ställning och uppgifter. Det är ju en populär uppfattning — utbredd av författarna — att kritikens enda och självskrivna uppgift är att objektivt presentera verken, helst i en sådan form att den lämpar sig för förlagsannonser. I detta nu borde heller ingen författare kunna beklaga sig över bristande objektivitet i denna mening, hos vår litteraturkritik. Den är älskvärd och tolerant också mot de obetydligaste förmågor och den har redan för flere år sedan funnit de standardiserade uttrycken för sin beundran då det gäller de större profeterna. Det har redan gått så långt, att varje försök till bedömning lagd på medvetet subjektiv bas betraktas såsom ett ohemult attentat. På finlandssvenskt håll gör den begränsade krets inom vilken vi leva sitt till. För det första äro så gott som alla våra kritiker själva författare. För det andra känner alla varandra och man vill ju inte gärna häda böcker av personer, som man hyser sympati för. Så blir tonen i kritiken avdämpad, stillsam, försiktigt avvägande, från början inställd på att tillgodose endast en sak: den sällsamma fantom som kallas den tidlösa konstens tidlösa krav på tidlös objektivitet.

Det är inte min mening att ur ett glashus börja stenkastning mot finlandssvenska kritiker. Men det är den allmänna prägeln jag vill framhålla. Vi ha glömt att kritik inte är litteraturhistoria, utan aktuell kommentar. Ur denna synpunkt kan man finna ett visst indirekt berättigande i det angrepp, som nu ha emanerat från finskt håll, samtidigt som man på det skarpaste

måste avvisa den stupida och orättvisa dom som fällt över litteraturen. Man må vara antipatiskt stämd mot de nationalistiska krav som i dessa speciella fall rests, men det förtar inte deras udd av ett hälsosamt inlägg för subjektiviteten, för ståndpunktstagandet. Har litteraturkritiken något självständigt existensberättigande så är det i kraft av sin subjektivitet. Kritikern har inte blott att analysera och tolka ett diktverk sådant det fristående presenterar sig för honom, han skall också placera in det i dess sammanhang, han skall locka fram de perspektiv det väcker till liv, de motsättningar och problem som återtona ur det, den livsmedvetenhet som det uttrycker. Dikten är och skall vara fri som personlig skapelse, men detta hindrar den icke från att stå i ett intimt beroende till verkligheten, till hela den livsprocess som är mänsklighetens gemensamma och individuella öde. På den punkten har kritiken sin kommentarerande uppgift, sin möjlighet att genom intuition och analys tränga fram till ett levande sammanhang.

I en för övrigt förträfflig artikel av Erik Therman om litteraturkritiken (Granskaren, januari 1936) finner man vid sidan av fullt riktiga påpekanden om subjektivitetens nödvändighet en passage om "tendens", som är ganska typisk för den kritiska neutralitetspolitiken, då den överflyttas på litteraturen. Själva ordet tendens fattas här såsom liktydigt med propaganda. Det är också en allmän uppfattning att en tendentiös bok icke kan vara konstnärlig. Men vad skall man då säga om sådana hänsynslöst tendentiösa verk som "Brand" och "Röda rummet", vilka bildat epok i nordisk litteratur och genomgripande inverkat på en hel generations andliga liv? Saken är naturligtvis den, att tendensen icke i och för sig är en negation av det konstnärliga, utan att den blir det först när den personliga upplevelsen icke är tillräckligt djup för att ge den en konstnärlig halt. Det är just tendensen, innehållet, själva den innersta kärnan av levande ande, som kritikern skall försöka fånga och lägga fram. Han må gärna därvid låta sina personliga synpunkter spela in och se verket ur en speciell aspekt. Det är blott ett förbehåll som måste göras: han får icke fördöma ett högtstående verk såsom konst därför att dess innehåll icke överensstämmer med hans värdeskala (jmf. Wirsén och 80-talet). Han får icke heller på grund av en tendens, som han finner beaktansvärd, upphöja ett pekoral till rang och värdighet av dikt (jmf. fallet Gullbransen). Det är självfallet att man icke får gå utom den gränslinje, som avskiljer dikten från den konstnärligt haltlösa produktionen. Det är på den punkten den doktrinära kritiken, både den "nationella" och "marxistiska", vanligen försyndar sig och därmed misstänkliggör all litteraturkritik, som opererar med subjektiva värdesynpunkter.

Nu är visserligen det faktum att vi hålla på att hamna i en ofruktbar esteticerande litteraturbedömning inte enbart kritikernas fel. Det är omöjligt att anbringa värdesynpunkter eller ge perspektiv på någonting, som så i hög grad håller sig utom den aktuella verkligheten som den finlandssvenska dikten av i dag. I Sverige har under en lång tid samma situation varit rådande. Dikten och verkligheten gled ifrån varandra, diktarna sökte sig till det undermedvetna och kritikerna presterade nihilistiska kallgrin. Men nu har en ny rikssvensk författargeneration stigit fram, en generation som talar verklighetens varma språk, som ger oss en utblick på nuets liv och på de samhällsprocesser som forma ett nytt bildningsskiktets framtid. Samtidigt utkommer Bertil Malmbergs diktsamling, som i bländande kalla och intensiva strofer tolkar samtidens häxkittel av förödelse och nyskapelse mot en fond av

patetiska undergångsvisioner. Det kolossala uppseende, som dessa dikter väckte, är inte enbart och knappast ens huvudsakligen beroende på deras starka konstnärliga uttryck, utan på att de radikalt vända ryggen till egocentriska griller och i stället gjuta subjektiv upplevelse och aktuell verklighet i en ny och stark form. Det är också därför Malmbergs diktsamling med allra största säkerhet är ett av de få lyriska alstren från de senaste tio åren, som kommer att bli bestående i svensk litteratur.

Här är inte platsen att närmare gå in på läget inom den finlandssvenska litteraturen — det skulle kräva en alltför vidlyftig motivering för att inte utmynna i uppenbara generaliseringar. Men det kan i varje fall fastslås, att vi fortfarande vänta på de nya krafttillskotten. De senaste årens debuter ha över lag varit medelmåttiga, antingen småskurna i fråga om motiv eller talanglösa i fråga om konstnärlig form. Vår aktuella verklighet väntar på sina diktare, vår tids problem och nöd kräva sina stämmor. Men till den saken kan kritiken ingenting göra. Det är våra författare — existerande och anticerade — som ha att avge svaret på huru den uppväxande generationens litteratur skall forma sin lösen.

P. O. B.

R ESENÄRER.

Äventyrets spänning är det åter kring Håkan Mörnes tvenne senaste böcker (*Vackra vilda Balkan*, Holger Schildt, och *Vinga seglade till Rom*, Bonniers). De stå i en klass för sig. Och i en ganska hög klass, som inleddes med *De äventyrliga vägarna*. Icke så, att Håkan Mörnes böcker giva så mycket nytt om de länder och folk han beskriver, men för att han har sitt eget sätt att återgiva natur och människor. Han har som få en naturlig och fräsch vandrarglädje; han älskar färden för dess egen skull. Och han färdas helst på det sätt dansken Hostrup anbefalde i sitt ode till "den evige Higen, som aldrig faar Fred", nämligen till fots, fjärran från allfarväg. Eller också styr han sin kosterbåt över skummande böljor.

Bäst är Håkan Mörne när han skildrar *upplevelsen*, den äventyrliga eller romantiska. Landskapsbeskrivningarna bli stundom något entoniga, helst som förf:s geografiska insikter icke tränga vidare långt under ytan. Som folklivsskildrare kan Mörne däremot ofta nå väsentligt längre: han har lätt att komma i förtrolig kontakt med folk och han har ett gott öra att avlyssna individuella och nationella karaktäristika.

Av de tvenne här nämnda böckerna synes mig *Balkan* boken för mer än berättelsen om Vingas färd. Det är något smittande glatt och soligt över *Vackra vilda Balkan*, redan från bokens upptakt med idyllen och lyckan på Korfu. Och sedan förf. upplevat den årligt återkommande revolutionen i Athén och slagit in på de ensliga stigarna i Nordgrekland- och Makedonien — till fots eller ridande längs ensliga bergsstigar —, är han i sin bästa form. Han är fjärran från civilisationen, umgås med munkar och herdar, rövare och stigmän. Bilderna av landskap och bosättning och bebyggare ha den starka kolorit, som hör den sydländska miljön till.

Vingaboken anslår från början en hårdare ton än den föregående: kosterbåten Vingas farofyllda seglats över Östersjöns höstliga och vintriga vatten med blott förf. som förare och hans lika modiga norska hustru